

Психологічні детермінанти формування ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ

О.В.Камінська. Психологічні детермінанти формування інтернет-залежності. Проаналізовано фактори, що здатні впливати на процес виникнення інтернет-залежності, описано їх роль у формуванні внутрішніх змін та зрушень в структурі особистості адикта. Визначено, що інтернет-залежність є важливою та актуальною проблемою, оскільки здатна в значній мірі вплинути на особистість, призвести до її деформації, порушити здатність людини встановлювати взаємозв'язки з соціумом. Узагальнено підходи до розуміння тих причин, що сприяють формуванню інтернет-залежності, які можна розділити на декілька груп: індивідуально-психологічні, соціально-психологічні та властивості інтернет-середовища. Обґрунтовано доцільність віднесення до властивостей інтернет-середовища, що сприяють виникненню залежності таких рис, як анонімність, доступність.

Ключові слова: інтернет-залежність, адикт, адикція, особистісні детермінанти, соціальні детермінанти, інтернет-середовище, психологічна залежність, мережа Інтернет.

О.В.Каминская. Психологические детерминанты формирования интернет-зависимости. Проанализированы факторы, способные влиять на процесс возникновения интернет-зависимости, описана их роль в формировании внутренних изменений и сдвигов в структуре личности аддикта. Определено, что интернет-зависимость является важной и актуальной проблемой, поскольку способна в значительной степени повлиять на личность, привести к ее деформации, нарушить способность человека устанавливать взаимосвязи с социумом. Обобщены подходы к пониманию причин, способствующих формированию интернет-зависимости, которые можно разделить на несколько групп: индивидуально-психологические, социально-психологические и свойства интернет-среды. Обоснована целесообразность отнесения к свойствам интернет-среды, которые способствуют возникновению зависимости таких черт, как анонимность и доступность.

Ключевые слова: интернет-зависимость, аддикт, аддикция, личностные детерминанты, социальные детерминанты, интернет-среда, психологическая зависимость, сеть Интернет.

Постановка проблеми. Інтернет-залежність є важливою та актуальною проблемою, оскільки здатна в значній мірі вплинути на особистість, призвести до її деформації, порушити здатність людини встановлювати взаємозв'язки з соціумом. У зв'язку з

цим виникає потреба у виявленні тих чинників, які сприяють процесу формування інтернет-адикції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну основу дослідження складають праці, спрямовані на виявлення особливостей формування та прояву інтернет-залежності (А. Голдберг, Д. Грінфілд, Дж. Сулер, Р. Девіс, М. Орзак, А. Анциборов, В. Астаф'єв, В. Бутова, Л. Пережогін); наслідків інтернет-залежності для особистості (Т. Карабин, О. Петрунько, В. Посохова, А. Церковний); дослідження психічних станів, що виникають в інтернет-залежних осіб (І.Г. Белавіна, Дж. Грохол, О.Ю. Дроздов, Л.В. Подригало) та інших.

Метою статті є аналіз детермінант, що сприяють виникненню інтернет-залежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній науці здійснюються спроби виявити найбільш значущі чинники, що впливають на формування інтернет-залежності. Так, Т.М. Вакуліч виділила декілька груп факторів інтернет-адикції. Це психологічні чинники (безмежна можливість створювати нові образи власного "Я" та вербалізації уявлень і фантазій, порушення психофізіологічного стану); соціально-психологічні (потужне розширення меж спілкування особистості; легкість знаходження однодумців і емоційно близьких людей, задоволення потреби в належності до соціальної групи та визнанні; можливість відійти від реальності); соціальні (існування сучасної людини в інформаційно насиченому середовищі: агресивність подання інформації у ЗМІ, поява нових засобів впливу на свідомість, ослаблення найважливіших соціокультурних інститутів, відсутність реально діючих соціальних програм психогігієни та психопрофілактики) [3].

На думку Є.В. Знамовської, адиктивна поведінка виникає як результат складної взаємодії спадкових, біохімічних, соціальних та індивідуально-психологічних факторів. Серед таких можна відокремити: зовнішні умови фізичного середовища; зовнішні соціальні умови; внутрішні спадково-біологічні, психофізіологічні та індивідуально-типологічні передумови; внутрішньоособистісні причини і механізми узалежненої поведінки [5].

Х.І. Турецька поділяє детермінанти інтернет-залежності на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх причин вона відносить характеристики соціальної ситуації: зростання відчуженості, дистанційованості між людьми, зростання кількості розлучень, часті зміни місця проживання. У результаті цього людина часто не відчуває необхідного прийняття та підтримки, прагне компенсу-

вати цю потребу через участь у віртуальних спільнотах – форумах, чатах тощо. До цієї ж групи відносяться самі характеристики середовища інтернету: анонімність, необмежена можливість у встановленні контактів, можливість безкарної антисоціальної поведінки. Тобто, людина може бути в інтернеті такою, якою їй не вдається бути в реальному житті – привабливою, веселою та дружелюбною, а також реалізувати себе в інтернеті так, як заборонено чи соромно в реальності, бути сексуальною або агресивною. До внутрішніх психологічних характеристик особистості, що спричиняють або ж пов'язані з інтернет-залежністю можна віднести депресію, труднощі міжособистісного спілкування інтернет-залежних, невпевненість у собі та несміливість у соціальних контактах [13].

Т.О. Ісакова поділяє фактори виникнення та умови формування мережевої залежності на дві групи: кібернетичні – об'єктивні умови і фактори, пов'язані із властивостями кіберсередовища та індивідуально-психологічні – суб'єктивні фактори, пов'язані з демографічними характеристиками й особистісними властивостями кіберкористувачів [7].

Т.Ю. Больбот аналізує чинники ризику формування комп'ютерної залежності, які можна розглядати і в контексті виникнення інтернет-адикції. Це чоловіча стаття, проведення за комп'ютером 20-40 годин на тиждень та/або більше, емоційна депривація (неповні родини, виховання за типом гіпоопіки, батьківська депривація та інше), схильність до адиктивної поведінки. Мають місце ряд санкціонуючих комп'ютерозалежну поведінку факторів, які включають як біологічні, так і соціальні ознаки: наявність перинатальної патології в анамнезі, черепно-мозкові травми, патологічні форми порушення поведінки та формування особистості; несприятливі мікросоціальні умови, взаємовідносини в сім'ї, дисгармонічне виховання за типом гіпоопіки; збіднення міжособистісних відносин, недоліки соціальної підтримки (нейтральні, напружені взаємовідносини); адиктивна поведінка батьків (залежність від психоактивних речовин, патологічна залежність від азартних ігор) [1].

І.І. Соловійова до чинників формування інтернет-залежності відносить соціальну нестабільність усіх сфер суспільного життя, що перешкоджає виробленню чітких соціальних норм користування комп'ютерними технологіями, критеріїв у визначенні характеру відхилень у поведінці індивіда, класифікації їх різновидів та ступінь негативного впливу на суспільне життя. Згідно даних поданих нею, основними соціальними детермінантами

відхилень у поведінці користувачів комп'ютерними технологіями є недосконалість соціальних норм, невизначеність соціальних ідеалів, деформація мотиваційної сфери та системи ціннісних орієнтацій і потреб, розпливчастість в осмисленні "Я-концепції" [12].

До факторів, зумовлених особливостями інтернет-середовища, що сприяють формуванню залежності, відносять: наявність власного інтимного світу, в який більше нікому немає доступу; реалістичність процесів у комп'ютерному світі; повне абстрагування від навколишнього; відсутність відповідальності; можливість виправити будь-яку помилку шляхом багаторазових повторень; можливість самостійно приймати рішення [6].

Інтернет-середовище провокує появу адикції через такі ознаки: можливість анонімних соціальних інтеракцій (тут особливе значення має почуття безпеки при здійсненні інтеракцій, включаючи використання електронної пошти, чатів, ICQ і т.п.); можливість для реалізації фантазій зі зворотним зв'язком (у тому числі можливість створювати нові образи «Я»; вербалізація фантазій, що не можна реалізувати в звичайному світі, наприклад, кіберсекс, рольові ігри в чатах і т.д.); надзвичайно велика можливість пошуку нового співрозмовника, що відповідає практично будь-яким критеріям (тут важливо відзначити, що немає необхідності утримувати увагу одного співрозмовника – тому що в будь-який момент можна знайти нового); необмежений доступ до інформації [6].

В.Д. Менделевич також аналізує передумови появи інтернет-адикції та відносить до них низьку стійкість до повсякденних труднощів, порівняно зі здатністю добре переносити кризові ситуації, прихований комплекс неповноцінності, прагнення уникати відповідальності у прийнятті рішень, стереотипність поведінки, залежність, тривожність [9].

Ю. Вітніюк при дослідженні детермінант інтернет-залежності в дітей особливу увагу приділяв впливу сімейного виховання та стосунків у родині. До таких умов він відніс: відсутність контролю та належного керівництва і підтримки з боку батьків, вчителів, дорослих взагалі; відсутність емоційного контакту оточуючих, передусім близьких, з дитиною; байдужість інших до неї, її інтересів та проблем; грубість та агресивність батьків; приниження гідності дітей; відсутність духовної близькості, взаєморозуміння, психологічної підтримки [4].

Виникнення інтернет-залежності розглядається також як наслідок зниження психологічної стійкості особистості. Оскільки психологічна стійкість оберігає особистість від дезінтеграції

і особистісних розладів, складає основу внутрішньої гармонії, повноцінного психічного здоров'я, то зниження психологічної стійкості призводить до дезінтеграції особистості, порушення регуляції поведінки та діяльності, розпаду системи життєвих цінностей, мотивів, цілей, що підвищує ризик виникнення залежності [10].

В.В. Бурова при дослідженні причин, що впливають на виникнення інтернет-залежності надає, особливого значення аналізу внутрішнім психологічним конфліктам, що породжуються проблемами в особистому і сімейному житті. Занурюючись у віртуальну реальність, людина ніби захищає себе від проблем. Віртуальний світ може використовуватися як засіб компенсації невдач. Інтернет-залежність може провокуватись і значними психологічними травмами, такими як втрата близької людини, роботи, родини [2].

До індивідуальних особливостей особистості, що можуть виступати як детермінанти інтернет-залежності, Ц.П. Короленко відносить слабкість вольового контролю, високий рівень нейротизму, велику емотивність, екстернальність, неадекватне самоприйняття, неадекватно занижену або завищену самооцінку, незадоволеність собою, сором'язливість, прагнення до незалежності, наявність соціальної фобії, почуття самотності та нестачі взаєморозуміння, усвідомлення нестатку соціального статусу та уваги до своєї персони, схильність до фантазій та азартних захоплень [8].

М.В. Реуцький вважає, що виникненню інтернет-залежності сприяють такі фактори, як потреба в стимуляції, подіях, впізнанні, досягненнях і визнанні, структуруванні часу [11].

Отже, узагальнюючи описані підходи до розуміння тих причин, що сприяють формуванню інтернет-залежності, можна розділити їх на декілька груп: індивідуально-психологічні, соціально-психологічні та властивості інтернет-середовища. До індивідуально-психологічних детермінант можна віднести тривожність, низьку самооцінку, замкнутість, сором'язливість, ригідність, конфліктність, агресивність. До соціально-психологічних – нереалізовану потребу в самоідентифікації, соціальну ізольованість особистості, депривованість, фрустрованість соціальних потреб, неприйняття особистості групою, неможливість ідентифікації з референтною групою. До властивостей інтернет-середовища, що сприяють виникненню залежності, відноситься анонімність, доступність, значні можливості для прояву активності, можливість використання віртуального «Я» при самопре-

зентації. Слід зазначити, що ці групи чинників взаємопов'язані між собою та комплексно впливають на особистість.

Аналізуючи індивідуально-психологічні особливості особистості, слід враховувати, що провідну роль при формуванні інтернет-залежності відіграють ті риси, що не дозволяють людині вільно встановлювати контакти та взаємодіяти з оточуючими. Таким чином, потреба у спілкуванні та включенні в соціальну групу не реалізується та породжує фрустрацію, що змушує людину шукати інші сфери для прояву себе, засоби підвищення самооцінки та формування самовпевненості. Оскільки в соціальних мережах встановлювати зв'язки набагато легше, ніж у реальному житті, часто особистість прагне задовольнити свої потреби саме там, що, в свою чергу, знижує мотивацію до підтримання реальних соціальних контактів. При розвитку адикції віртуальні взаємозв'язки повністю витісняють реальні, на які не залишається сил та часу.

Індивідуально-психологічні детермінанти інтернет-адикції тісно пов'язані з соціально-психологічними, оскільки часто саме окремі риси та властивості людини не дозволяють їй адаптуватися до умов життя в соціальній групі, стати повноцінним її членом та сприймати її як сферу самореалізації. Ізольованість людини, її соціальна депривація викликають відчуття незадоволеності членством в групі, спонукають її до пошуку нових сфер прояву активності. В цьому випадку інтернет також виступає безпечним полем для відшліфування своїх соціальних навичок, дозволяє особистості почуватися в безпеці при встановленні контактів, побудові стосунків з іншими людьми.

Значна роль при формуванні адикції належить самим властивостям інтернет-середовища. Перебуваючи в мережі, людина може вільно контактувати з різними людьми, спілкуватися в форумах з особами, що мають спільні з нею проблеми, інтереси та потреби, обговорювати те, про що людина не наважилася б розповісти в реальному житті. Таким чином інтернет перетворюється на місце, де немає бар'єрів, не потрібно дотримуватися соціальних норм, можна поводитися імпульсивно, не думаючи про наслідки дій.

Інтернет дає людині доступ до широкого спектра прояву активності, що і зумовлює появу різних видів інтернет-залежності, таких як кіберсексуальна залежність, залежність від азартних ігор в мережі, пошук інформації по різних сайтах, що носить нав'язливий характер, пристрасть до віртуальних знайомств та комп'ютерних ігор. Серед чинників, що провокують появу кі-

берсексуальної залежності, можна виділити такі, як сексуальна незадоволеність, тобто нездатність задовольнити цю потребу в реальному житті через такі причини, як вади зовнішності, що робить особистість сексуально не привабливою для представників протилежної статі; наявність таких сексуальних бажань, які не задовольняються партнером; наявність фетиша тощо.

Передумовою виникнення залежності від віртуальних знайомств є почуття невпевненості людини, низька самооцінка та не вміння встановлювати контакти. Така особистість стикається зі значними труднощами при побудові взаємодії з оточуючими, тому обирає для цього інтернет. В інтернет-середовищі людина більше не обмежена певними рамками та бар'єрами і може демонструвати незвичні для себе моделі поведінки, прагнучи привернути увагу інших користувачів мережі. Зникає страх та невпевненість, що перешкоджають особистості будувати стосунки з іншими, особистість почуває себе вільно та розкуто, не боїться бути відторгнутою.

Детермінантами залежності від азартних он-лайн ігор є, перш за все, нестача динаміки в звичайному житті людини, потреба в яскравих емоційних переживаннях, адреналіні. Бажання внести в своє життя більше емоцій, зробити його більш насиченим спонукає людину грати в азартні ігри, а оскільки інтернет робить їх доступними в будь-якому місці та в будь-який час, часто людина обирає саме його як засіб задоволення своєї потреби. Адреналін та позитивні емоції, які особистість отримує при виграші, закладають основу формування адикції та роблять азартні ігри основною частиною життя людини, на яку скеровуються всі її думки, наміри та бажання. У випадку систематичних програвів в людини виникає нав'язливе бажання відігратись, задовольняючи яке вона може витратити весь свій статок та залишитися ні з чим. Однак, навіть усвідомлюючи це, людина вже не здатна зупинитися та продовжує програвати останні гроші.

Причинами виникнення залежності від пошуку інформації є усвідомлення безмежності тих знань, які сконцентровані в інтернеті. При цьому відвідування різних сайтів стає самоціллю та не спрямоване на виконання конкретного завдання. Часто особистість проводить багато часу в інтернеті, відвідуючи різні сайти розважального змісту, що дозволяють їй розвіятись, відпочити та змінити вид діяльності, однак коли це стає основним заняттям людини, від чого страждають всі сфери її життя, можна говорити про сформовану адикцію.

Залежність від комп'ютерних ігор в мережі зумовлюється такими причинами, як можливість зануритися у віртуальний

простір, ідентифікувати себе з героєм гри, відволіктися від повсякденних проблем. Особливо швидко залежність формується, коли гра передбачає наявність не одного, а декількох он-лайн гравців. При цьому як виграш, так і програш набуває для особистості більшої значущості, оскільки сприймається як реальне змагання. Формуванню адикції сприяє і те, що людина не може зупинити гру в будь-який момент, оскільки вона протікає в реальному часі, і зупинка може призвести до програшу.

Висновок. Детермінантами виникнення інтернет-залежності можуть виступати індивідуальні особливості особистості, соціальні чинники та властивості інтернет-середовища, які в своїй сукупності впливають на людину, спонукаючи її проводити все більше часу в мережі, оскільки це приносить їй позитивні емоції та служить засобом задоволення фрустрованих потреб. Однак зрештою перебування в інтернеті витісняє всі інші види діяльності людини, стаючи осередком її життя, що призводить до руйнування її зв'язків з соціумом, фізичного та психічного виснаження, появи особистісних деформацій.

Перспективним напрямком дослідження є проведення експериментального дослідження з метою поглибленого вивчення тих чинників, що призводять до формування інтернет-залежності.

Список використаних джерел

1. Больбот Т. Ю. Психічні та поведінкові розлади в осіб молодого віку з комп'ютерною залежністю (клініка, корекція та профілактика): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук / Т. Ю. Больбот. – К., 2005. – 36 с.
2. Бурова В.В. Социально-психологические аспекты Интернет-зависимости / В.В. Бурова – М., 2001.
3. Вакуліч Т.М. Психологічні чинники запобігання інтернет-залежності підлітків / Т.М. Вакуліч. Текст: дис... канд. наук. – 2006.
4. Вінтюк Ю. Психологічні закономірності виникнення узаалежнень у шкільному віці та способи протидії їм / Ю. Вінтюк // Здоровий спосіб життя. – 2008. – № 34. – С. 13–20.
5. Змановская Е.В. Девиантология: психология отклоняющегося поведения / Е.В. Змановская – М.: ИЦ «Академия», 2003. – 288 с.
6. Інтернет-залежність дітей та підлітків: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lnit2.at.ua/publ/internet_zalezhnist_ditej_ta_pidlitkiv/1-1-0-5

7. Ісакова Т. О. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми / Т. О. Ісакова. – К.: НІСД, 2011. – 47 с.
8. Короленко Ц.П. Аддиктивное поведение: Общая характеристика и закономерности развития / Ц.П. Короленко // Обозрение психиатрии и медицинской психологии имени В.М. Бехтерева. – 1991. – №1. – С. 8-15.
9. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология / В.Д. Менделевич. – М.: Медпресс, 2001. – 592 с.
10. Психологічні особливості підлітків з інтернет-залежністю: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mindmeister.com/.../get.../1406246?...
11. Реуцкий М.В. Социальные сети: парадокс зависимости и квазиобщения / М.В. Реуцкий: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/web-4.htm>
12. Соловійова І.І. Девіантність особистості в умовах комп'ютеризації суспільства: соціально-філософський аспект: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук / І.І. Соловійова. – Одеса, 2007. – 34 с.
13. Турецька Х.І. Особистісна ідентичність схильних до інтернет-залежності осіб: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук / Х.І. Турецька. – К., 2011. – 32 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Bol'bot T. Ju. Psihichni ta povedinkovi rozladi v osib molodogo viku z komp'juternoju zalezhnistju (klinika, korekcija ta profilaktika): avtoref. dis. na zdobuttja naukovogo stupenja kandidata medichnih nauk / T. Ju. Bol'bot. – К., 2005. – 36 с.
2. Burova V.V. Social'no-psihologicheskie aspekty Internet-zavisimosti / V.V. Burova – М., 2001.
3. Vakulich T.M. Psihologichni chinniki zapobigannja internet-zalezhnosti pidlitkiv / T.M. Vakulich. Tekst: dis... kand. nauk. – 2006.
4. Vintjuk Ju. Psihologichni zakonomirnosti viniknennja uzalezhen' u shkil'nomu vici ta sposobi protidii im / Ju. Vintjuk // Zdorovij sposib zhittja. – 2008. – № 34. – С. 13–20.
5. Zmanovskaja E.V. Deviantologija: psihologija otklonjajushhegosja povedenija / E.V. Zmanovskaja – М.: ІС «Академія», 2003. – 288 с.
6. Internet-zalezhnist' ditej ta pidlitkiv: [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://lnit2.at.ua/publ/internet_zalezhnist_ditej_ta_pidlitkiv/1-1-0-5

7. Isakova T. O. Internet-zalezhnist' jak novij fenomen suchasnogo svitu: sutnist' i problemi / T. O. Isakova. – K.: NISD, 2011. – 47 s.
8. Korolenko C. P. Addiktivnoe povedenie: Obshhaja charakteristika i zakonmernosti razvitija / C. P. Korolenko // Obozrenie psihatrii i medicinskoj psihologii imeni V. M. Behtereva. – 1991. – №1. – S. 8-15.
9. Mendeleevich V. D. Klinicheskaja i medicinskaja psihologija / V. D. Mendeleevich. – M.: Medpress, 2001. – 592 s.
10. Psihologichni osoblivosti pidlitkiv z internet-zalezhnistju: [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: www.mindmeister.com/.../get.../1406246?...
11. Reuckij M. V. Social'nye seti: paradoks zavisimosti i kvaziobshhenija / M. V. Reuckij: [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupa: <http://psyfactor.org/lib/web-4.htm>
12. Solovjova I. I. Deviantnist' osobistosti v umovah komp'juterizacii suspil'stva: social'no-filosofs'kij aspekt: avtoref. dis. na zdobuttja naukovogo stupenja kandidata filsofs'kih nauk / I. I. Solovjova. – Odesa, 2007. – 34 s.
13. Turec'ka H. I. Osobistisna identichnist' shil'nih do internet-zalezhnosti osib: avtoref. dis. na zdobuttja naukovogo stupenja kandidata psihologichnih nauk / H. I. Turec'ka. – K., 2011. – 32 s.

O.V.Kaminska. Psychological determinants of Internet addiction formation. Factors that can influence the occurrence of Internet addiction are analysed in the article, their role in the formation of internal changes and changes in the structure of individual addicts is described. Internet addiction is determined to be an important and urgent problem, as can greatly affect a person, cause deformities, impair a person's ability to establish relationships with society. In this regard, there is a need to identify the factors that contribute to the formation of Internet addiction. The author generalized approaches to understanding the reasons that contribute to the formation of Internet addiction, which can be divided into several groups: individual psychological, social, psychological and properties of Internet environment. It is established that the individual psychological determinants include anxiety, low self-esteem, isolation, shyness, rigidity, conflict, aggression. The author determined the social and psychological – unrealized need for identity, social isolation of personality deprivation, frustration of social needs, the rejection of group identity, the inability to identify with the reference group. The necessity of referring to the properties of the Internet environment is conducive to the emergence of dependence such traits as anonymity, accessibility, significant opportunities for the manifestation of activity, the use of virtual "Me" in

self-presentation. These groups of factors are determined to be interrelated and complex influence on the individual. A promising area of research is to conduct an experimental study to explore in depth the factors that lead to the formation of Internet addiction.

Key words: Internet addiction, addicts, addiction, personality determinants, social determinants, the online environment, psychological dependence, Internet.

Отримано: 12.09.2013 р.

УДК 159.98:647.5

М.О.Кандиба

Взаємозв'язок професійного становлення особистості та розвитку її особистісних якостей

М.О.Кандиба. Взаємозв'язок професійного становлення особистості та розвитку її особистісних якостей. Автор статті аналізує основні теоретичні підходи до визначення професійного становлення особистості. Професійне становлення розглядається з точки зору екзистенційно-особистісного, системного і суб'єктно-діяльнісного підходів.

Етап професійної підготовки є оптимальним періодом розвитку особистості майбутнього професіонала-психолога, періодом, коли найбільш ефективно впровадження і можливе відстеження результатів програми соціально-психологічного супроводу.

Ключові слова: толерантність, особистість, професійна свідомість, інтолерантність, самосвідомість.

Н.А. Кандыба. Взаимосвязь профессионального становления личности и развития его личностных качеств. Автор статьи анализирует основные теоретические подходы к определению профессионального становления личности. Профессиональное становление рассматривается с точки зрения экзистенциально-личностного, системного и субъектно-деятельностного подходов.

Етап профессиональной подготовки является оптимальным периодом развития личности будущего профессионала-психолога, периодом, когда наиболее эффективно внедрение и возможно отслеживание результатов программы социально-психологического сопровождения.

Ключевые слова: толерантность, личность, профессиональное сознание, интолерантность, самосознание.